

This entry is part 1 of 3 in the series Karel Veliký - Gottfried Benn: Esoterický lyrik a rasový vizionář

Karel Veliký - Gottfried Benn: Esoterický lyrik a rasový vizionář

Gottfried Benn: Esoterický lyrik a rasový vizionář, část 1

Gottfried Benn: Esoterický lyrik a rasový vizionář, část 2

Gottfried Benn: Esoterický lyrik a rasový vizionář, část 3

Cesta k esteticismu

Gottfried Benn začal jako expresionista a stal se nejznámějším zástupcem tohoto směru. Jeho první publikace, cyklus básní *Morgue* (1912), byla reakcí vnímavého člověka na ještě blíže nehmatatelné známky krize buržoazního světa.

Koloběh / Na osamělé stoličce děvky, / jež zemřela neidentifikována, / byla zlatá plomba. (...) Omývač mrtvol / tu plombu vytloukl a protancoval. / Neboť, pravil, / jen prach ať v prach se obrátí.

Bennovy básně, právě tak jako expresionistický směr obecně, byly složitou literární reakcí na tento proces společenského rozkladu.

Negrova nevěsta / Pak na poduškách temné krve leží / plavá šij bílé ženy. / Slunce jí řádí ve vlasech, / líže jí světlá stehna / a klečí kolem jejích hnědších řader, / neznetvořených neřestí a porodem. / Vedle ní negr: oči a čelo / napadrť koňským kopytem. Dva prsty / špinavé levé nohy zavrtává do nitra jejího bílého ouška ...

Básně z „Morgue“ (= z pitevny) lze chápat jako navenek zdánlivě chladně objektivní,

nezúčastněný, ukázněný, uvnitř ale zhnusený pohled na život bez jakéhokoli přesahu (transcendence).

Malá astra / Složili na stůl utopence: rozvažče piva. / Kdosi mu strčil mezi zuby / astru, celou lila. / Když jsem od hrudníku / dlouhým skalpelem / pod kůží řezal jazyk a patro, /asi jsem o ni zavadil; /sklouzla do mozku, jenž vedle hnil...

anebo

Rekviem / (...) Tři misky vždy: od mozku po varlata. / Ďábelský chlív i krásný Boží chrám / z dna kbelíku jak z krvavého bláta /se šklebí pádům, hříchům, golgotám. // Do rakví zbytek. Novotvary visí: /dětská hrud', mužské nohy, ženské zadky. / Ze dvou, co smilnivali kdysi, / tu leží cosi jako z jedné matky.

Následující stupeň, jehož Benn dosáhl po „Morgue“, lze vyčíst z postavy dr. medicíny Werffa Rönneho, která vystupuje v několika Bennových prozaických pracích z let první světové války. Autor se s ní jednoznačně identifikuje a slouží mu jako model pro vlastní vývoj.

Rönne je (tak jako Benn) lékař, který od vědy neočekává jen hmotné zajištění osobního života, nýbrž mu jde o hlubší smysl své činnosti. Přemýšlí o něm do důsledků při každém svém jednání a to ho zavádí do těžké psychické krize, která mu nakonec znemožní povolání vykonávat. **[1]**

Jen když jsem přemýšlel nad tím, že se lidstvo uchovalo tak dlouho, ačkoli se porodnictví až donedávna provozovalo pod šaty a v tajuplné tmě, že se uchovalo tak dlouho vzdor vší nákaze a moru, epidemiím, červům a bakteriím, proti nimž se přece až náš reprezentant naučil poměrně nedávno bojovat, začaly se mé myšlenky zaobírat onou pozoruhodnou hypotézou nejmladších amerických badatelů rasy, která tvrdí, že u většiny lidí je okamžik úmrtí dán dědičně, ba dokonce u osmdesáti procent lidstva spočítali, že nemoc nemá rozhodující význam pro délku života, protože rozhodující faktor pro tuto část individuálního osudu je obsažen v dědičném určení. (Pratvář)

Táže se po kauzalitě, po obecné souvislosti: Jsou spolu věci – události – spojeny? Vládne mezi nimi zákon příčiny a účinku? Jaký charakter mají vztahy mezi lidmi? Co je to, co vůči němu vystupuje jako „společnost“, např. v kasinu vojenských lékařů?

Sám se pozoruje a ví, že jsou okamžiky, v nichž může mluvit o problémech, jimiž se kruh „pánů kolegů“ zabývá. Pak se může „zařadit“. Ale tento vztah je povrchní, hluboko uvnitř jsou si vzájemně cizí. **[2]** Na povrchních tématech, která – jak se zdá – výhradně „pohánějí“ jeho bližní, nemá Rönne vnitřní účast. Uchyluje se tedy do svého nitra.

Rönne žil sám, oddán svému vývoji (...) a ten navazoval na celá tisíciletí. (Ostrov)

Aby ho poznal více do hloubky, neváhá přitom použít umělé prostředky. Avšak ani v nitru

nenalézá soulad, řád: poněvadž je vyprázdněné a zranitelné, je vydáno neznámým silám, ch a o s u (= temná propast, kde se nevyskytují žádné formy/tvary).

Hloubavec, co se bere vážně? (...) sevřenější akt, silnější výstavba, ochota vnášet světlo do eventuální propasti". (Ostrov)

To znamená: „Zpět!“, neboť za linií jeho křehkého já leželo „bezbřehé,“ oceán neforemného, v jehož přívalu elementárních (= základních, nejjednodušších) sil by zbloudil bez návratu. Rönne, když nenachází hlubší vztah a oporu u bližních a ve společnosti, tak vymezuje, formuje a zpevňuje alespoň své já, které pak „diktátorsky“ prohlašuje za k o s m o s (= co je uspořádané, upravené, řádné, krásné). [3]

Mladý Hebbel / (...) Sám sobě ještě velmi vzdálen, / sám sebou se chci stát! / Kohosi hluboko v krvi mám, / jenž volá po svých vlastnoručních / božských nebesích a lidských světech.

Vnitřní říše

Převládal-li v novelách o Rönnem ještě zápas o individuální existenci vůbec („být či nebýt“), pak další stupeň vyznačený fiktivní přednáškou pro studenty o moderním já (*Moderne Ich*, 1920), je „bojem forem“ (viz Franz Marc – *Kämpfende Formen*, 1914) za individuální prostor: svobodu.

Spát nepotřebuji. / Jídla jen tolik, abych nezdechl! / Boj je nelítostný, / svět civí ze špic mečů. / Každá hladová po mém srdci. / Každou musím, sám beze zbraně, / roztavit ve své krvi. (Mladý Hebbel)

Mladý člověk, idealista, narazí na světskou skutečnost zanikající buržoazní epochy a postaví se jí na odpor. Toto postavení je ovšem na vlastním teritoriu moderního světa, proti jeho obrovské materiální přesile, dlouhodobě neudržitelné. Musel by do vzduchu vyhodit celou Evropu a k tomu nemá dost sil ani prostředků. Nezbyvá, než se stáhnout do svého – teď již pevně ohraničeného – já, na „vnitřní linii odporu“, podle kréda: „Tam, kde není možné ovládnout svět, je třeba ovládat alespoň sebe“.

... Jsem naprosto nezničitelný! / Ožehnu smrti její chladný ksicht... Nazdar! (Květiny)

Benn buduje „vnitřní říši“ a naplňuje ji uměním, „posledním metafyzickým úkolem člověka zanikající epochy“. Zdrojem (základem, principem) jsou mu obrazy spatřené za vlastním vědomím – v bezednu nevědomí; materií slova – jazyk-řeč. Je to návrat k počátkům (arché, UR-). Uměleckým vytržením, tvůrčí extází, proti nicotě každodennosti, tak zní bojové heslo „estetického nihilismu“, pevnou formou já proti vyprázdněným obsahům, proti tekutosti, beztvorosti mas.

Omamné hodnoty se veřejně schvalují. Zdeformování; (...) / A náhle v ulicích propukne chaos (...) tvary se smrtelně rozpouštějí / po proudu řeky. (Plakát)

Mládeži radí: Můžete se formovat vůči skutečnosti, která vás obklopuje, v tom jste svobodní, v tom máte osud ve svých rukou. Smíte se tvořit.

Já však z hvězd patřím k nejtišším / a svoje vlastní světlo ještě / do vlastní noci ženu ven. (Syntéza)

... A pod temnotným zpěvem pleti / pravěká krev se vzhůru dme. (Cesta)

Tehdy, na počátku 20. let, se Benn ještě domnívá, že jiný svět v Evropě vytvořen už být nemůže, nevidí v něm žádnou obrodnou sílu, která by změnila každodennost, od níž se zhnusen odvrací do jím raženého estetického světa (Ausdruckwelt). Moderní já je pro něj „finální stav“ bílé rasy.

Avšak o více jak deset let později objeví ve společnosti i v sobě síly, o nichž bude přesvědčen, že ji od základu promění.

Geologie duše a provokovaný život

Jestliže ještě někde existuje zakotvení v nadindividuálnu, říká Benn, tak je to v hlubinách nevědomí. Organická masa dolního mozku nese transcendenci: transcendenci „rané vrstvy“, která uchovává „paměť druhu“. S rozumem taková transcendence není možná; člověk proto potřebuje opojení, které rozum vyřadí a otevře organické hloubky.

V nevědomí je tu, / v tušení se slil / mocný jasan světů / jménem Yggdrasil (Nic temnějšího).

Duše je vrstvená. Vědomí zahrnuje jen nejhořejší vrstvy, pod nimi se odvíjejí psychické pochody, které se vědomí vymaňují. Ve snech a v opojeních je kontrola nejvrchnější vrstvy vyražena a dolní může stoupat k povrchu. V takových stavech se realizovaly dimenze bytí a myšlení, jak je tradují mýty a ságy. A z této pozice je třeba „dělat umění“. Jít „do sebe“, vyjádřit výsledek – a tím znovu stvořit svět (ewige Wiederkehr, Ausdruckwelt).

Slovo – třpyt, žár a hvězdná hříva, / svit ohně, světla létavá – / pak opět tma, ta děsná, divá, / v prostoru prázdna Svět a Já (Slovo).

Benn následně rozlišuje dva zřetelně od sebe oddělené stupně tvorby. Na prvním, který je stavem „provokovaného života“, se já potápí do oceánu nevědomí, aby z něj vyzvedlo, co v něm spatří. Slouží k tomu různé *t e c h n i k y* nemusí být vyvoláván jen drogou, „lyrické Já“ se do tohoto stavu může vžít i cvikem a na základě své dispozice. Na druhém stupni pak tyto obrazy podrobuje neúprosné zkoušce výběru, kdy z nich slovy dělá verše: pod stálou kontrolou je „psychická materie“ obrazů duchem přeměněna v „materii slov“, která později tvoří báseň. Benn proto opakovaně vyzvedává původní význam řeckého slova *poiésis* jako práce.

Forma a její gesto, / jež nám dáno si dávat – / jsi země sice, přesto / musíš ji přeorávat. (Forma).

A teprve mezi obrazy, které vystupují v opojení, a ztvárňováním v opojení viděného, člověk opět přesahuje danou antinomii přírody (tj. života spjatého s duší) a ducha. To je jediná metafyzická podstata: člověk, jak se skrze formování obrazů a vizí vyděluje z chaosu. **[4]**

Cykly se dávají v klus (Čtvrtohory).

(Pokračování)

Překlady básní: Ludvík Kundera. Překlad prózy: Jiří Brynda.

Poznámky:

1. Benn bude tyto úvahy později dále rozvíjet: Vědci sledují svou činnost, kterou vykonávají pod pláštěm služby ideálu lidstva, dalekosáhle egoistické cíle („věda musí být univerzální, ale také lukrativní“). Snahy doby krouží kolem obchodu. Využití vědy k vydělávání peněz, tedy zahrnutí duchovní práce do obchodu, je mu odporné. Farmaceutické koncerny se nás zmocňují ve zdraví a dokonce i ve smrti. A protože vědci jsou ve službě koncernů, aniž se proti takovému zneužití obracejí, odsuzuje také je. A odtud, z kapitalistického vědeckého podnikání, přechází kritika k útoku na hranice novověké vědy vůbec:

Proti specialistům, kteří celý život pracují na dílčích problémech, a proto ztrácejí ponětí o celku.

Proti katedrovým „lovcům prebend“, protože hledají osobní výhody, místo aby řešili „problém člověka“.

Proti redukci skutečnosti na empirickou zkušenost („Pravda je, co může být dokázáno.“)

Proti kauzalitě (princip kauzality patří k základům „vědeckého obrazu světa“ 19. století).

Atd.

2. Závěr: existovalo-li kdy mezi lidmi „organické spojení“, tak pro individualizovaného člověka moderní doby neexistuje. Vazby s okolím uhnívají...

3. Zde je třeba předeslat a zdůraznit, že duchem doby vynucený Bennův subjektivismus („autonomní já“ umělce jako nejvyšší a poslední forma západního subjektivismu), omezení se na „já“ a následně obrácení se do hlubin nitra, má ústít do nadindividuálního: „vědomé já“ je překonáno proniknutím do druhového, „bytostného já“ kolektivního nevědomí. Aby se v něm v opojení neutopilo, musí být nejprve „vědomé já pánem ve svém domě“. Když se vynoří, cézura „já“ a „svět“, subjekt a objekt, trvá, není však už zabsolutizovaná.

4. Taková je metafyzika umění: v uměleckém díle, jak mu rozumí Benn, jde o p r o ž i t e k v opojení, o prožitek elementárního (= původní, prvotní, nestrojený), který je následně zpracován formálním principem. Tento formální princip, který prožitku dává „obal“, schránu, v níž může objektivně existovat, elementární není, nýbrž vysoce intelektuální, zduchovnělý. Tak obsah a forma vystupují společně ze dvou světů, v nichž Benn žije (přirozeně-naturálně duševního a duchovního) a z nich se rodí umělecké dílo, vzniká A u s d r u c k w e l t (třetí

„svět výrazu“).

Series Navigation

Gottfried Benn: Esoterický lyrik a rasový vizionář, část 2 >>